

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Fatiha Suresi Dil ve Belagat İncelemesi

An Analysis of the Sūra al-Fātiha in terms of Language and Rhetoric

Yazar / Author

Atik AYDIN

Doç.Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Arap Dili ve Belağatı Ana Bilim Dalı

Ankara / TÜRKİYE

atik.aydin@asbu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5995-945X>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 26/07/2022

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 28/12/2022

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2022

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December

Yıl/Year: 20 Sayı/Issue: 40 Sayfa /Page: 1-39

Atıf/Citation: Aydın, Atik. "Fatiha Suresi Dil ve Belagat İncelemesi".

KSÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi 40 (Aralık 2022), 1-39.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1149065>

- Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Fatiha Suresi Dil ve Belagat İncelemesi

Öz

Fatiha suresi, Kur'an'ın mukaddimesi ve özeti olduğu gibi namazın da vaz geçilmez bir parçasıdır. Din ve ibadet açısından önemli olduğu kadar dil ve belagat açısından da son derece önemli bir metindir. Kur'an ve sünnette Fatiha suresinin önem ve faziletinden vurgulu bir şekilde söz edilmiş olması, bunun bir tezahürüdür. Bu önemin başka bir tezahürü ise diğer surelerden farklı olarak Fatiha suresinin pek çok isminin olmasıdır. Namazda huşunun sağlanabilmesi ve Kul-Rab arasında sahici bir buluşmanın gerçekleşmesi için okunan sure, dua ve zikirlerin ne anlama geldiği bilinmesi gerekir. İşte bu çalışmada Fatiha suresinin dil ve belagat inceliklerini ortaya koymaya ve bu inceliklerin kulluk ve namaz ile olan irtibatını el aldık. Çalışmamızda her türden tefsir kitaplarına başvurursak da *el-Keşşâf* ve *et-Tâhrîr ve't-Tenvîr* gibi dil ve belagat yönü öne çıkan tefsirler birinci dereceden referans kaynağımız oldu. Bu kaynaklardaki Fatiha suresi ile ilgili dilsel incelikleri ihtilafli boyutlara girmeden yansıtmaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Fatiha suresi, Dil, Belagat, Tefsir, Namaz, Huşu.

An Analysis of the Sūra al-Fātiḥa in terms of Language and Rhetoric

Abstract

The sūra al-Fātiḥa is the introduction and summary of the Qur'ān, as it is a main part of prayer. It is an extremely important text in terms of language and rhetoric as well as in terms of religion and worship. The fact that the importance and virtue of sūra al-Fātiḥa is mentioned with emphasis in the Qur'ān and the Sunna is a manifestation of this. Another manifestation of this importance is that, unlike other sūras, the sūra al-Fātiḥa has many names. It is necessary to know what the recited sūras, prayers and dhikrs mean in order to ensure awe in prayer and to have a genuine meeting be-

tween the Servant and the Lord. In this study, we have tried to reveal the language and eloquence of the sūra al-Fātiḥa and to evaluate the connection of these subtleties with bondage and prayer. Although we have consulted all kinds of tafsir books in our study, tafsirs with important linguistic and rhetorical aspects, such as al-Kashshāf and al-Tahrīr wa al-Tanwīr, have become our main reference source. We have tried to reflect the linguistic subtleties of the sūra al-Fātiḥa in these sources without entering into controversial dimensions.

Keywords: sūra al-Fātiḥa, language, rhetoric, exegesis, prayer, awe.

Giriş

Kur'an hayatımızı aydınlatan bir nurdur.¹ Dağa inse onu parçalayacak ve dehşete düşürecek derecede etkili bir sözdür.² Kur'an'ın bazı sure ve bölümleri, diğerlerinden daha nurlu ve daha etkilidir. Fatiha suresi, İhlas suresi ve Ayetu'l-kürsî bunlardan bazılarıdır. Hem Kur'an'da hem de hadislerde Fatiha suresinin önemi ve değerinden vurgulu bir şekilde bahsedilmiştir.

Allah (c.c.) buyuruyor ki: “Andolsun, biz sana *es-sebu'l-mesanîyi* (tekrarlanan yedi ayeti) ve o büyük Kur'an'ı verdik.”³ ayetindeki *es-sebu'l-mesanîden* maksadın Fatiha suresi olduğu ifade edilmiştir.⁴

Rasulüllah (s) da buyuruyor ki: “Hayatım ve ölümüm elinde olana yemin ederim ki, onun (Fatiha Suresinin) benzeri ne Tevrat'ta ne İncil'de ne de Kur'an'da vardır.”⁵

Hız. Peygamber Fatiha suresini kastederek Ebû Said b. el-

¹ en-Nisa 4/174.

² el-Haşr 59/ 21.

³ el-Hicr,15/ 87.

⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 2021), 1/123.

⁵ Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sunenu't-Tirmizi*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi, 1395/1975), “Fî Fadli Süreti'l-Fatiha”, 2875.

Muallâ'ya şöyle dedi: “Sana Kur’an’daki en büyük/önemli sureyi öğreteceğim.”⁶ Başka bir hadiste ise Fatiha suresinin önemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Kim Fatiha’yı okumadan namaz kılsa namazı eksiktir.” Hz. Peygamber, bunu üç defa tekrarladı. Kutsi hadiste şöyle buyurulmuştur: Fatiha iki kısımdır. Yarıları benim yarıları da kulumundur. Kulum ne arzu ederse onu isteme hakkı var. [اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ] dediğinde “Kulum beni tazim etti ve bana hamd etti.” derim. [الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ] dediğinde “Kulum beni övdü.” derim. [مَا لِكِ يَوْمَ الدِّیْنِ] dediğinde “Kulum beni yüceltti” derim. [اِنَّكَ نَعْبُدُ وَاِنَّكَ نَسْتَعِیْنُ] dediğinde “Bu benimle kulum arasındadır, dilediğini isteme hakkı var” derim. [اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ] dediğinde “Bu, kulumun dua ve yakarışdır; kabul ettim. Kulumun dilediğini isteme hakkı vardır.”⁷

Fatiha suresi Kur’an için *berâ’atu’l-istihlâldir*.⁸ *Berâ’atu’l-istihlâl*, mukaddimedeki kitabın ana gayesine işaret etmek demektir. Bu işaret ve değini, dikkatleri çeker, okuru ya da dinleyiciyi kendine bağlar.⁹

Bir yapının sanat değerini ve ihtişamını gösteren onun ana kapısıdır. İlmî eserlerde de böyledir. Alimler, ilmi ve edebi güçlerini kitaplarının mukaddimelerinde gösterirler. Zira mukaddime kitabın vitrini ve içeride neler olduğunun teşhir yeridir. Kur’an’ın da ana kapısı ve dibacesi Fatih suresidir. Mushaf’ı açtığımızda ilk olarak Fatiha suresi ile karşılaşırız. Kur’an, zaman ve mekân üstü muhteşem bir eser olduğu gibi onun ana kapsı olan Fatiha suresi de ona yaraşır şekilde onun en ihtişamlı bölümdür. Kur’an’da mevcut olan yüce manalar çekirdek ve nüve olarak Fatiha suresinde mevcuttur.

⁶ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, nşr. Komisyon (Kahire: el-Matbaatu’l-Kubrâ el-Emiriyye, 1311), “Fî Fatihati’l-Kitâb”, 4474.

⁷ Müslim b. el-Haccâc en-Nisâburî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İsa el-Halebî, 1955), “Bâbu Vucûbi Kırâati’l-Fâtihâ”, 38.

⁸ Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tunisiyye li’n-Neşr, 1984), 1/135.

⁹ Abdurrahman Habenneke, *el-Belgâtu’l-Arabiyye* (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1996), 2/559.

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾

Allah'ın adıyla başlamak, Kur'an'ın öğrettiği ilk edep kuralıdır. “Rabbinin adıyla oku!” (Alak, 1) ayetiyle hayatın bu temel kuralı Müminlere öğretilmiştir. Bu, aynı zamanda Allah tasavvurunun esasını oluşturan “Evvel, âhir, açık ve gizli olan O'dur.” (Hadid, 3) ayetinin bir gereği ve sonucudur. Zira her varlığın, her oluşun ve bozuluşun yegâne sebebi ve kaynağı O'dur.¹⁰

[بِسْمِ اللَّهِ]'daki car ve mecrur, yapılan iş ne ise o işin fiiline müteallik olur. Mesela okuma işine başlarken “Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla okuyorum” [بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَقْرَأُ] demektir. Car ve mecrurun müteallik olduğu fiilin başta değil sonda takdir edilmesinin sebebi, tahsis yani “Sadece Allah'ın adıyla...” anlamı vermek içindir. Mekkeli müşrikler bir işe başladıklarında putlarının isimleriyle başlarlar ve [باسم العزى] [باسم اللات] gibi ifadeler kullanırlardı. Mümin ise Allah'ın adıyla başlar ve [بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ] der.¹¹ Buna göre besmele “Ne kendi adım ne de başkasının adı ile değil sadece Allah'ın adı ile işime başlarım.” demektir.¹²

Bâ cer harfi pek çok anlama gelmektedir. Besmeledeki *bâ* cer harfinde bu anlamlardan üç tanesi öne çıkmaktadır: *İstiâne* (yardım dilemek ve araç), *İlsâk* (yapışmak) ve *mülâbese* (iç içe olmak ve beraberlik). *İstiâne* için olursa Allah'ın yardımıyla bu işe başlıyorum, *İlsâk* için olursa Allah'ın adına tutunarak ve bağlanarak bu işe başlıyorum demektir.¹³ *Mülâbese* için olursa, yapılacak işin Allah'ın ismi ile iç içe ve beraber olması anlamına gelir. Bu durumda yapılacak işin her bir parçası ve aşaması Allah'ın ismiyle iç içe olur ve onunla bereketlenir, başka bir ifadeyle Allah'ın ismi o işe arkadaş

¹⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2003), 1/21.

¹¹ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1/3.

¹² Yazır, *Hak Dini*, 1/55.

¹³ Ebu'l-Hasan Ali el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Besit* (Riyad: Câmîiatu Muhammed b. Su'ud el-İslâmiyye, 1430), 1/251.

olur ve onu istenen neticeye kavuşturur.¹⁴

Esasında besmeledeki *bâ* cer harfini *istiâne*, *ilsak* veya *mûla-bese* anlamlarından birine hasretmek doğru değildir. Aralarında bir tezat ve çelişki olmadığı için bu manaların tümünün kast edildiğini düşünmek daha uygun olur.¹⁵

Bâ cer harfinin bağlandığı fiilin hazf edilmiş olması Allah'ın adının önüne herhangi bir kelimenin gelmemesi içindir. Zira makam Allah'ı zikretme makamıdır; O'nun adının önünde başka bir kelimenin olması o makama yakışmaz.¹⁶ Bu hazfin başka bir sebebi de her iş ve duruma göre bir fiilin takdir edilmesidir. Okuma işinde "Allah'ın adıyla okurum.", uyuma işinde "Allah'ın adıyla uyurum.", yemek yeme işinde "Allah'ın adıyla yerim." gibi.¹⁷

İnsanların kullandığı gibi Allah Taâlâ'nın da [بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ] ve [الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ] gibi ifadeleri kullanması, O'nun insanlara kendisine nasıl ibadet ve zikir edeceğini, hamd, tazim ve tesbihte bulunacaklarını öğretmektir.¹⁸

Allah'ın adı bir parola ve bir şifredir. O yüzden [الله] değil de [بِسْمِ اللَّهِ] denmiştir.¹⁹ [الله] kelimesi, [اله] kelimesinden türemiştir. Edat-ı tarif eklenerek hakiki ve yegane tanrı olan Allah'a özel isim olmuştur.²⁰

İlah kelimesinin farklı kök anlamları vardır. [اله] fiili ibadet etti anlamına gelir; bu durumda *ilah*, mabud yani kendisine ibadet edilen varlık demektir. [اله] hayret etti anlamına gelir; bu durumda ilah, yüceliği ve yapıp ettiklerine karşı hayret ve hayranlık duyulan

¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/147.

¹⁵ Abdülaziz b. Dâhil el-Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha* (Mahedu Âfâki't-Teysîr, 1438), 129.

¹⁶ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhît* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420), 1/32.

¹⁷ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 132.

¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/4.

¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/149.

²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/8.

varlık demektir. [أَلَيْتُ إِلَى] biriyle teselli bulmak ve huzura ermek anlamındadır; bu durumda ilah, kendisi ile teselli olunan ve huzur kaynağı olan varlık demektir. [أَلَيْه] korkmak anlamına da gelir; bu durumda ilah, korku ve ihtiyaç durumunda kendisine iltica edilen ve yardımı istenen varlık demektir. Çocuğun annesine sığınması hali için [يُوَلِّهُ كُلُّ طِفْلٍ إِلَىٰ أُمِّهِ] (Her çocuk annesine sığınır).²¹ [لَا] *lâhe* kökünden olursa gizlenmek demektir; bu durumda ilah, yüceliğinden dolayı gizlenen varlık demektir. Bazıları ise ilah kelimesinin Allah'ın özel adı olduğunu ve başka bir kelimedenden türemediği görüşünü savunmaktadır.²²

[الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ] *Rahmân* ve *rahîm* sıfatları, *rahmet* kökünden türeyen kelimelerdir. *Rahmet* ise Allah'ın, ehil ve layık olana iyilik ve nimet vermesi, cezaya müstahak olanı cezalandırmaması ya da iyilik hak etmeyene iyilik yapması demektir.²³

[رَحْمَانٍ] [فَعْلَانٍ] veznindedir. Bu vezin, kelimelere sübut ve kalıcılık değil teceddüt ve yeniden oluş/meydana geliş anlamı kazandırır. Aynı zamanda o sıfat ve özelliğe çokça sahip olma manası katar. Mesela bu vezinden olan [رَحْمَانٍ] sıfatı, kişinin sadece öfkeli olduğunu değil aynı zamanda öfkesinin tekrarlandığını ve öfke ile dolup taşıtığını ifade eder. [رَحْمِيمٍ] ise [فَعِيلٍ] veznindedir. Bu vezin, sıfata sübut ve kalıcılık anlamı kazandırır. Burada her iki vezinden de sıfatlar getirilerek hem Allah'ın rahmetinin bazı kişiler ve şeyler için kalıcılığına hem değişen olaylara ve durumlara göre yenilenip teceddüt ettiğine işaret edilmektedir.²⁴

Rahîm sıfatının *rahmân* sıfatının tekrarı olduğunu, sadece te'kid ve vurgu için kullanıldığını düşünmek doğru değildir. Birini

²¹Ebû Muhammed el-Huseyn el-Beğevî, *Maâlimu't-tenzîl* (Riyad: Dâru't-taybe li'n-neşr, 1997), 1/50.

²²Nâsiruddîn Ebû Said el-Beydavî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Tutasi'l-Arabî, 1418), 1/26.

²³Beğevî, *Maâlimu't-Tenzîl*, 1/51.

²⁴Fadil b. Sâlih es-Samarrâi, *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl* (Amman: Daru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003), 34.

diğerinden ayıran ince farklar var.²⁵ Te'kid, aynı mananın vurgu için tekrarı demektir. Hâlbuki burada bunun ötesinde anlamsal farklılıklar vardır. Sıfatın tekrarı, Allah'ın yüceliğini vurgulama ve muhatap üzerinde daha etkili olmasını sağlamak içindir.²⁶ Aynı zamanda nimet üzerine nimet ve lütuf üzerine lütfun varlığına işaret eder.²⁷

[الرحمن] merhamette olabilecek en son noktayı ifade etmekte ve Allah dışında başka hiç varlık için kullanılmamaktadır. [فَعْلَان] vezni [فَعِيل] vezninden daha çok ve daha büyük bir içeriğe delalet etmektedir. Bir veya birkaç defa merhamet edene [رَاحِم] denir. Ancak birine [رَحِيم] demek için çok merhamet etmiş olması gerekir. [رَحْمَن] ise merhamet ve şefkatteki son noktayı ifade etmektedir. Bu, ancak Allah Taâlâ için söz konusu olabilir.²⁸ Ayrıca *rahmân* kelimesindeki harf sayısının daha fazla oluşu, mananın daha çok ve daha geniş olmasına delalet etmektedir. *Rahmân*, mümin kafir ayırımı yapmadan dünyada herkese eşit davranan ve rızık veren anlamını ifade ederken, rahîm ahirette sadece müminleri affeden ve ödüllendiren demektir.²⁹

İslam'dan önce Arapçada [الرَّحْمَن] kelimesi yoktu. “*Rahmân*'a secde edin dediğinde ‘*Rahmân* nedir?’ derler.” (Furkân, 60) ayeti bu gerçeği ifade etmektedir. Bu kelime ilk defa Kur'an'da Allah'ın sıfatı olarak kullanıldı. *Rahmân* Allah'a mahsus bir sıfat olup başkası için kullanılamaz. Hatta bazı alimlere göre *rahmân* kelimesi sıfat değil Allah kelimesi gibi özel isimdir.³⁰

Rahmet, kalbin inceliği ve acıma yönünde harekete geçmesidir. Başlangıcı acıma, neticesi yardım ve imdada koşmadır. Merha-

²⁵ Yazır, *Hak Dini*, 1/53.

²⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 1/32.

²⁷ el-Beğevî, *Maâlimu't-Tenzîl*, 1/51.

²⁸ Abdülhak İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri kitâbi'l-azîz* (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1422), 1/63.

²⁹ Beğevî, *Maâlimu't-Tenzîl*, 1/51.

³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/172.

metli insan dendiğinde her iki anlam da kastedilebilir. Fakat Allah'ın merhameti demek, kalpte yaşanan coşku ve acıma değil, bunun neticesi olan lütuf ve yardım demektir. Zira Allah, insanın yaşadığı bu duygusal hallerden ve kusurlardan münezzehtir.³¹ Şefkat ve acıma manasındaki bir sıfatın, insanlara benzemekten münezzehe olan Allah için kullanımı mecazîdir. Yani yarattığı varlıklara nimet vermesi demektir. Çünkü bir kral raiyyesine iyilik yaptığında “Merhametinden yaptı.”, cezalandırdığında da “Gazabından yaptı.” denir. Allah Taâlâ büyük ve kıymetli nimetlerine Rahman kelimesi ile işaret ettikten sonra daha küçük olanlara işaret etmek için de Rahim sıfatını zikretti ki eksiklik kalmasın.³² Önce yaratma sonra umumi nimetler sonra da hususi nimetlere işaret etti.³³

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

[حَمِدَ] ve [مَدَحَ], her ikisi de başkasının güzelliklerinden ve iyiliklerinden söz etmek demektir. İsteyerek ve severek olursa [حمد], değilse [مدح] olur. Bu yüzdendir ki [حَمِدَ] fiili [فَهِمَ] ve [خَدَرَ] gibi manevi ve duyguyu içerikli manaları ifade eden [فَعَلَ] vezninde gelmiştir. [مَدَحَ] ise [فَعَلَ] vezninde gelmiştir, çünkü duygusal boyut taşımıyor. Yine o yüzdendir ki hamd fiili haberi olduğu halde inşa' anlamı içerir ama medh haberidir inşa için kullanılmaz. Hamdin tekrar tekrar yapılmasına ise *senâ* denir. Çünkü *senân*ın sözlük anlamı, katlamak ve eğmek demektir. Bu ise tekrar anlamını ihtiva eder. İkilik manasına gelen müsenna ve tesniye kelimeleri de aynı kökten gelmektedir.³⁴

Burada [الشُّكْرُ لِلَّهِ] değil de [الْحَمْدُ لِلَّهِ] kullanılmasının hikmeti şudur: Hamd, bir kişiyi övmek demektir. Bu övgü bir nimet ve iyilik karşılığında olabileceği gibi övülecek kişinin sahip olduğu cesaret ve ilim gibi bir meziyetinden dolayı da olabilir. Şükür ise sadece nimet ve

³¹ Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfahânî* (Tanta: Câmîatu Tanta, 1999), 1/50.

³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/8.

³³ İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î, *Nazmu'd-Durar ve Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 1/26.

³⁴ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Bedâi'u'l-Fevâid* (Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.) 2/534-539.

iyilik karşılığında yapılır. Ayrıca şükür sadece kişinin şahsına verilen nimetten dolayı yapılırken hamd hem kendisine hem de başkalarına yapılan iyilik ve nimetten dolayı yapılır. Buna göre hamd kelimesi şükür kelimesinden daha kapsamlıdır ve her hamd şükürdür ama her şükür hamd değildir.³⁵ Hamdin zıddı yermektir, şükürün zıddı ise nankörlüktür.³⁶ Hamd ile şükür kelimeleri arasında bu farklar olsa da bazen birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.³⁷

Tam bir tarif yapmak gerekirse *hamd*, severek ve yücelterek nimetinden ya da meziyetinden dolayı birini övmek demektir. *Hamd* sadece Allah ve insan gibi bilme yetisine sahip varlıklara yapılır. Ama medih ve övgü için böyle bir zorunluluk yoktur; bir hayvan ya da cansız bir varlık da methedilebilir. *Hamd* ile *medih* arasındaki farklardan biri de *medih* herhangi bir nimet veya meziyetten sonra olacağı gibi önce de olabilir. Ama hamd mutlak nimet ve meziyetten sonra olur önce olmaz. Bir kişi, birini sebepsiz ve yersiz bir şekilde övebilir ama hamd etmez. Buna göre [الْحَمْدُ لِلَّهِ] deyince içi boş ve gelişmiş güzel bir söz söylemiş olmuyoruz. Şunu söylüyoruz: Var olduğu, cemal ve kemal sıfatlarına sahip olduğu ve bizi büyük-küçük, gizli-açık her türlü nimetle donattığı için Allah'a hamd ediyoruz. [الْمَدْحُ لِلَّهِ] bu anlamı ifade etmiyor. [الْمَدْحُ لِلَّهِ] değil de [الْحَمْدُ لِلَّهِ] denmesinin bir sebebi de şudur: Hamd, sevgi ve saygı ile yapılır ama medih bunlar olmadan da yapılabilir.³⁸

Medih gerçekçi olmayan bir ümidin tahriki ile bir yalandan ve yağcılıktan ibaret kalırken *hamd* ve *şükür* daima gerçeğe mutabık bir hakikati ifade eder. *Hamd* 'verdi', 'verecektir' gibi gerçekleşmiş ve gerçekleşme ihtimalinin verdiği şevk ve ümit, şükür ise 'işte verdi' şeklinde bahşedilen bir nimetin verdiği sevinç ve mutluluk ilanıdır.

³⁵ Beğevî, *Maâlimu't-Tenzil*, 1/52; es-Samarrâî, *Lemesât*, 13.

³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/9.

³⁷ Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 1/18.

³⁸ Samarrâî, *Lemesât*, 11.

Bunun içindir ki *hamd* ve *şükür* tamamen meşru ve ahlakî olduğu halde medih çoğunlukla ahlakî değildir. Hamd ile şükürde asıl hedef nimeti verendir, medihte ise nimetin kendisidir.³⁹

[الْحَمْدُ لِلَّهِ] cümlesinin nahiv ve beyan ilimlerinin kaidelerine göre anlamı şöyledir:

كُلُّ فَرْدٍ مِنْ أَفْرَادِ الْحَمْدِ مِنْ أَيِّ حَامِدٍ صَدَرَ وَعَلَى أَيِّ مَحْمُودٍ وَقَعَ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ خَاصٌّ وَمُسْتَحَقٌّ لِلذَّاتِ الْوَاجِبِ الْوُجُودِ

الْمُسْتَمْتَنِي بِاللَّهِ.

Yani, “Ne kadar hamd ve medih varsa, ezelden ebede kadar, kimden gelse ve kime yönelse, adı Allah olan zat-ı vacibü’l-vücuda mahsus ve ona layıktır.” “Ne kadar hamd varsa” “**el-i istiğrak**”tan çıkıyor. “Her kimden gelse”, *hamd* masdar olduğu ve faili zikredilmediği için umum ifade ediyor. Aynı şekilde mef’ülün zikredilmemesi de umum ifade etmekte “*her kime olsa*” anlamını kazandırmaktadır. “*Ezelden ebede kadar*” kaydı ise, fiil cümlesinden isim cümlesine intikal, sebat ve devama delâlet ettiği için, o manayı ifade ediyor. “*Has ve müstahak*” manasını, *lillâh*’taki lâm-ı cer ifade ediyor. Çünkü o lâm ihtisas ve istihkak içindir. “Zat-ı vacibü’l-vücud” kaydı ise ulûhiyetin gereği ve Allah isminin bir sonucudur.⁴⁰

[الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ] cümlesinin önünde “söyleyin” emri mahzuftur. Yani “Hamd alemlerin Rabbine mahsustur.” deyin!⁴¹ Allah bu yolla insanlara Rablerine nasıl ibadet ve zikir edeceklerini öğretiyor ve onları imtihana tabi tutuyor.⁴²

[الْحَمْدُ لِلَّهِ] cümlesinde başka bir isim ya da sıfatın değil Allah isminin kullanılmış olması, mananın kuşatıcı olması içindir. Değilse hamd sadece zikredilen isim ve sıfata münhasır kalırdı. Mesela eğer [الْحَمْدُ لِلْخَالِقِ] densesydi hamd yaratma fiili çerçevesinde, [الْحَمْدُ لِلرَّزَاقِ] densesydi rızık verme fiili çerçevesinde kalır diğer isim ve sıfatları kap-

³⁹ Yazır, *Hak Dini*, 1/70.

⁴⁰ Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 204), 446.

⁴¹ Beğevi, *Maâlimu’t-Tenzil*, 1/52.

⁴² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an-Te’vîli Âyi’l-Kur’an* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/139.

samazdı. Fakat Allah kelimesi Yüce Yaratıcının özel ismi olduğu için O'nun diğer bütün isim ve sıfatlarını da içermektedir. Dolayısıyla [الْحَمْدُ لِلَّهِ] dediğinde Allah'ın her isim, sıfat ve fiiline karşı hamd edilmiş oluyor. Böylece söz konusu sınırlılık riski ortadan kalkmaktadır.⁴³

[الْحَمْدُ] kelimesi merfu' ve mübtedadır. Ancak normalde mansup olarak kullanılır. [شَكَرًا] kelimesinde olduğu. Bu durumda mahzup bir fiile mefulü mutlak olarak kullanılır ve cümlenin açılımı [نَحْمَدُ اللَّهَ حَمْدًا] şeklinde olur.⁴⁴ Arapçada standart bir kullanımın bırakılıp başka birinin tercih edilmesi, farklı anlamlar elde etmek içindir. Bu ayette de standart uygulama olan fiil cümlesinin değil isim cümlesinin tercih edilmesi, cümlenin şu üç anlamları kapsaması içindir:

- 1- Sübut ve süreklilik. Zira isim cümlesi, sübut ve sürekliliğe, fiil cümlesi ise tekrara ve belli bir zamanda vukuuna delalet eder. Yani fiil cümlesi kullandığımızda “Allah’a şimdi hamd ediyorum”, isim cümlesi kullandığımızda ise “Hamd her zaman Allah’a mahsustur.” demiş oluyoruz.⁴⁵
- 2- Hamda vurgu. Zira [حَمْدًا] kelimesi, isim cümlesinde başta [الْحَمْدُ لِلَّهِ], fiil cümlesinde ise sonda olur [نَحْمَدُ اللَّهَ حَمْدًا].
- 3- Umum. [الْحَمْدُ] kelimesi mübteda olduğunda başında edat-ı tarifi olur. Bu ise umum ifade eder. Yani belli kişi ya da kişilerin değil, varlık aleminde meydana gelen bütün hamdler Allah'a mahsustur.⁴⁶

Ayrıca [أَحْمَدُ اللَّهَ] (Allah'a hamd ediyorum) diyen sadece kendi hamdini dile getirmiş olur. [نَحْمَدُ اللَّهَ] (Allah'a hamd ediyoruz.) diyen kendisiyle birlikte birilerinin de hamdini dile getirmiş olur ki, bu da sınırlı

⁴³ Şihâbuddin el-Âlûsî, *Rûhu'l-Maâni* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 1/79.

⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/9.

⁴⁵ Bu durum [قَالُوا سَلَامًا قَالِ سَلَامًا] (Onlar yani melekler *selâmen* dediler, o yani İbrahim *selâmün* dedi.) ayetinde daha açık bir şekilde görülmektedir. Hz. İbrahim'in cevap olarak verdiği selamı, meleklerin selamı daha kalıcı ve daha anlamlı bir selamdır. Zira Hz. İbrahim'in selamı isim cümlesi, meleklerin selamı ise fiil cümlesidir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/9.)

⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/157-158.

sayıdaki kişileri ifade eder. Ama [الْحَمْدُ لِلَّهِ] (Hamd Allah'adır.) diyen, mutlak olarak bütün hamdleri kastetmiş olur. Ayrıca fiil cümlesi kullanılınca, mesela [أَحْمَدُ لِلَّهِ] denince Allah'ın o hamde müstahak olduğu anlamı zorunlu olarak çıkmaz. Ama [الْحَمْدُ لِلَّهِ] denince “insanlar hamd etse de etmese de Allah zatı, sıfatları ve fiilleriyle ezelden ebede bütün hamdlerin tümünü hak ediyor ve ona müstahaktır”, manası zorunlu olarak çıkar. İsim cümlesinin tercih edilmesinin bir sebebi de zaman bakımından herhangi bir sınırlamaya tabi olmamasıdır. Buna göre [أَحْمَدُ لِلَّهِ] diyen kişi şimdiki zamandaki hamdi Allah'a takdim ederken [الْحَمْدُ لِلَّهِ] diyen geçmiş-gelecek bütün zamanlarda yapılan hamdi Allah'a sunmuş olur.⁴⁷

Lillahi kelimesindeki *lâm* cer harfi müstahak ve aitlik manasındadır. Yani her türlü hamdin asıl müstahakkı ve sahibi Allah'tır.⁴⁸ *Lâmın* tahsis manasında olması ise bütün medih ve senânın Allah Taâlâ'ya mahsus olduğuna ve başka hiçbir varlığın böyle bir medih ve tezkiiye layık olmadığına işaret etmektedir.

Allah Taâlâ, [الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ] ayetiyle hem kendisini senâda bulunmuş oluyor hem de kullarına kendisine nasıl hamd ve senâda bulunacaklarını öğretmiş oluyor. Bu ve benzeri ayetlerin tümünde cümlenin başında “söyle” emri vardır. Fakat bu açık ve anlaşılır bir durum olduğu için hazf edilmiştir.⁴⁹

Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır Fatiha suresinin isimlerinden birinin de *ta'lim-i mes'ele* (dua ve istemeyi öğretme suresi) olduğunu söylemektedir. Zira Fatiha'da istek ve duanın şartı, adabı ve istenen şeyin en mükemmeli, çok iyi bir şekilde öğretilmiştir. İstemenin birinci şartı tanımak (bilmek), ikinci şartı amel etmek, üçüncü şartı ise ihtiyaç hissetmektir. İstemenin adabı da övmek, (bir kimseye) mahsus olduğunu arz etmek, istenecek şeyi iyi seçmek suretiyle

⁴⁷ Samarrâi, *Lemesât*, 13.

⁴⁸ Beğevi, *Maâlimu't-Tenzil*, 1/52.

⁴⁹Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 1/136.

istenen zata arz etmektir. İstenen en mükemmel şey ise, nimetin bizzat kendisi değil, o nimeti elde etmenin doğru ve kusursuz bir yolunu bulmada Allah'ın yardımıyla başarı nasib etmesidir. Çünkü bir nimete ulaştıran yolu bulmak, nimeti bulmak demektir.⁵⁰

[الْحَمْدُ لِلَّهِ] cümlesinin haberi mi inaşâi mi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Öne çıkan görüş cümlenin haberi olduğu fakat daha sonra inşa' manası kazandığı görüşüdür.⁵¹ Haberi cümle olduğunu kabul ettiğimizde "Hamd Allah'a mahsustur." şeklinde bir önerme kurmuş, bir yargıda bulunmuş ve bunu ilan etmiş oluyoruz ama inşaî cümle olduğunu düşündüğümüzde "Allah'ım! Hamd sana mahsustur, bütün hamdlerin asıl sahibi sensin!" diyerek kendi hissiyatımızı ve düşüncemizi ifade etmiş oluyoruz.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Neden [الْحَمْدُ لِلَّهِ] cümlesi, kesinlik ve vurgu anlamı ifade eden [إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ] şeklinde gelmedi? Zira [إِنْ] kuşku ve şüphenin olduğu durumlarda kullanılır. Burada böyle bir durum olmadığı gibi, [إِنْ] ile başlaması başka bir sakıncanın da doğmasına sebep olur. [الْحَمْدُ لِلَّهِ] olarak cümle, yukarıda da geçtiği üzere hem inşa hem haber anlamı ifade ederken [إِنْ] geldiğinde inşa manası ortadan kalkar. Bu ise mananın kapsamını daraltmak ve muhtemel bir anlamı devre dışı bırakmak demektir. Mesela [رحمة الله عليه] (Allah'ın rahmeti üzerine olsun!) bir dua cümlesidir dolayısıyla da inşaî bir cümledir. Ama [إِنْ] eklenip cümle [إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ] (Şüphesiz ki Allah'ın rahmeti onun üzerindedir.) şekline dönüşünce dua boyutu kaybolup haber cümlesine dönüşür.⁵²

Akla gelen başka bir soru da şudur: Neden [الْحَمْدُ لِلَّهِ] dendi ihtisas ifade eden [لِلَّهِ الْحَمْدُ] denmedi? Çünkü öyle olursa Allah'ın dışındaki varlıklara hamd ve teşekkür edilmez sonucu çıkar. Oysa hamd, Al-

⁵⁰ Yazır, *Hak Dini*, 1/28-29.

⁵¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/162; Samarrâi, *Lemesât*, 18.

⁵² Samarrâi, *Lemesât*, 19.

lah'ın dışındaki varlıklara da yapılabilmektedir.⁵³

Demek ki Kur'an'ın ilk suresi olan Fatiha suresinin ilk cümlesinin [الله الحمد] [إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ] [حمداً لله] [الحمد لله] [أحمد لله] [الشكر لله] [المدح لله] [الْحَمْدُ لِلَّهِ] olması [الله الحمد] [إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ] [حمداً لله] [الحمد لله] [أحمد لله] [الشكر لله] [المدح لله] [الْحَمْدُ لِلَّهِ] gibi ihtimallerin tümünden daha belagatli ve makama uygun kuşatıcı bir mana ifade etmesi açısından daha uygundur.⁵⁴

[رَبِّ] Kelime anlamı itibariyle *rab*, sahip, efendi, yönetici, eğiten, ıslah eden ve nimet (yeme, içme, giydirme, barınma ...) veren demektir. Kişi sahip olduğu şeyin rabbıdır. Bitkinin büyümesine sebep olduğundan dolayı yağmura *rab* denmiştir. Yavrusuna bağlı olup onu seven deveye *muribb* denir. Cahiliye döneminde kabile reisleri ve krallar için *rab* kelimesi kullanılırdı.⁵⁵ Terbiye etmek, bir şeyi aşamalı bir şekilde gelişmesinin son noktasına kadar taşımak demektir.⁵⁶

Burada iki anlam öne çıkmaktadır:

1. Büyütmek, yetiştirmek, eğitmek ve ıslah etmek.
2. Sahip ve efendi.

Marife olarak [رَبِّ] dendiğinde Allah kastedilir. İnsanlar için ise رب الدار (evin sahibi) örneğinde olduğu gibi tamlama şeklinde kullanılır.⁵⁷

Her ne kadar *rab* kelimesi sahip anlamına gelse de burada büyütmek ve yetiştirmek anlamında olması daha uygun görülmektedir. Zira daha sonra gelen *mâlik* kelimesi ile zaten Allah'ın sahip olma vasfı dile getirilmektedir. Buna göre burada *rab*, mahlukatın ihtiyaçlarını karşılayan ve onların işlerini sevk ve idare etmek sure-

⁵³ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 1/212.

⁵⁴ Samarrâî, *Lemesât*, 24.

⁵⁵ Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 1/399.

⁵⁶ İbn Aşûr, 1/166.

⁵⁷ Beğevî, *Maâlimu't-Tenzîl*, 1/52; Zemahşerî, 1/10. Ebu'l-Hasan Ali el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît* (Riyad: Câmîatu Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430), 1/485.)

tiyle onları kemal noktasına taşıyan zat demektir.⁵⁸

'Rabb' terbiye manasında mastar olduğu halde mübalağa anlamı ifade etmek için mürebbî yerine kullanılmıştır. Arapça da bazen bir kelimenin manasındaki anlam çokluğunu ve fazlalığını ifade etmek için onun yerine mastarı kullanılır. Mesela Allah için *âdil* değil onun mastarı olan *adl* kelimesi kullanılmıştır. Zira âdil adaletli, *adl* ise çok adil ya da çok fazla adil olan ve neredeyse adaletin kendisi ile özdeş olan demektir. Aynı durum rabb ve mürebbi kelimeleri için de geçerlidir. Zira mastar olan rabb içerik olarak daha çok, daha derin ve daha geniş muhtevaya delalet etmektedir.⁵⁹

Allah hamdi kendi özel ismine nisbet ettikten sonra hamdi hakeden [رَبِّ] sıfatını getirdi. Bu yüzden [الْحَمْدُ لِلَّهِ] denmemiş [الْحَمْدُ لِلَّهِ] denmiştir. Böylece Allah zatı itibariyle hamde müstahak olduğu gibi sıfatları itibariyle de hamde müstahaktır, anlamı çıkmaktadır.⁶⁰

[الْعَالَمِينَ]

Âlem kelimesin çoğulu olan [الْعَالَمِينَ] kökü konusunda iki görüş var:

1. Alamet ve işaret manasına gelen [العَلَم] ya da [العلامة] kelimesinden türemiştir. Zira her bir varlık, Yaraticının varlığına bir delil ve işarettir.
2. [العَلَم] kökünden türemiştir ve alemlerden kasıt, ilim sahibi olan varlıklardır. Yani cinler ve insanlardır.⁶¹

İslam'dan önce Araplarda her kabilenin tanrısı vardı. Mesela Tâifteki Sakîf kabilesinin Lat ve Medine'deki Evs ve Hazreç kabilelerinin Menat adında tanrıları vardı. İşte [رَبُّ الْعَالَمِينَ] nitelemesiyle bütün bu tanrıların ret ve inkarına işaret edildiği gibi kâinatın yegâne rab-

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/166.

⁵⁹ Yazır, *Hak Dini*, 1/75.

⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/166.

⁶¹ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basit*, 1/489.

binin Allah olduğu gerçeği dile getirilmektedir.⁶²

Allah isminden sonra rab sıfatının gelmesi ve rahman sıfatından sonra rahim sıfatının gelmesi, tedellî sanatıdır. Tedellî yüksekten aşağıya, büyükten küçüğe doğru hareket demektir.⁶³

[العَالَمِينَ] kelimesinde olduğu gibi insanlara ait çoğul kipi olan cemi müzekker sâlimin eşya ve hayvanlar için kullanılması, başka ayetlerde de varit olmuştur. Mesela [Yusuf babasına, “Babacığım, ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm.”] (Yusuf, 4) ayetinde yıldızların secde etmesinden söz edilirken [سَاجِدِينَ] ifadesi geçmektedir. Burada dikkat çekici olan husus şudur: Her ne kadar yıldızlar akıl sahibi varlıklardan değilse de bu ayette insan ve melek gibi akıl sahibi varlıkların yaptığı bir davranış olan secde etmekten söz edilmesidir. Fatiha suresindeki [العَالَمِينَ] kelimesini de bu çerçevede değerlendirmek yanlış olmaz.

﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

Rahman ve rahîm kelimelerindeki dil ve belagat unsurları yukarıda, besmele bölümünde ele alındı. Burada ise bu sıfatların bu bağlamda geliş sebebi ve önceki ayetle olan münasebeti üzerinde duramak uygun olur.

Bir önceki ayette Allah'ın alemlerin rabbi oluşu dile getirildi. Bu ayette ise Rahman ve Rahîm sıfatları zikredildi. Daha önce de geçtiği gibi rab, varlıkların ihtiyaçlarını görüp gideren zat demektir. İhtiyaç gidermek, nimet verme ile olur. Nimet verme ise eziyet ederek ve şiddet uygulayarak olabileceği gibi merhamet ederek ve güzel bir şeklide de olabilir. İşte *Rabbu'l-âlemîn* ifadesinden sonra rahmân ve rahîm sıfatlarının gelmesi, Allah'ın bu nimetleri, yarattığı varlıklara merhamet ederek ve severek verdiğine işaret etmektedir.⁶⁴

⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 176.

⁶³ Ahmed Matlûb, *Mu'camu'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye* (Beyrut: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Mevsûât,2006), 2/121; M. Tevfik Dahhâm - Adnan Es'ad, “Belâgatu Tenâsubi'l-Elfaz ve'l-Maâni fi'l-Âyâti's-Sebi'l-Mesâni”, *Mecelletu Abhâs Kulliyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye* 12/4 (2013) 282.

⁶⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 173.

Ayrıca Alemlerin Rabbi ifadesi azamet ve heybet içermektedir. O, dilediğine hayır dilediğine şer verir. Bundan sonra Allah'ın sonsuz rahmetini ifade eden iki sıfatın gelmesi müminde ümit ve reca oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum bir taraftan onu hamde bağlı kalmaya sevk ederken diğer taraftan da bir hata yaptığıında af umudunu kaybetmemesini sağlamaktadır.⁶⁵

﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾

Mâlik kelimesinin mastarı olan [مَلِك] ve [مَلِك] kelimelerinin kök anlamı, sıkı sıkıya bağlamak demektir. Buna göre *mâlik*, sahip olduğu şeyi kendisine bağlayıp başkasının onu almasına mâni olan kişi demektir. Aynı kökten olan ve kral anlamına gelen *melik* ise yönetimi altındaki kişilerin işlerini kendisine bağlayan ve başkasının müdahil olmasına izin vermeyen demektir.⁶⁶

[مَالِك] (sahip) ve [مَلِك] (kral) şeklinde iki kıraat varit olmuştur.⁶⁷ Birincisi, *mimin* zammiyle [مَلِك] masdarından sıfat-ı müşebbehe sıygası, ikincisi de *mimin* kesriyle [مَلِك] masdarından ism-i fail sıygasıdır. Bu kelimeler kuvvet ve güç manasıyla ilişkilidir. Buna göre [مَلِك] insanlar üzerinde tasarruf gücü, [مَلِك] ise mal varlığı ve onun gelirleri üzerinde tasarruf gücüdür.⁶⁸

[مَلِك] kelimesi güç, irade, emir, yasak, ceza ve mükafat manalarını zımnen içerir. Bunlara sahip olmayan, emir ve yasaklarını uygulatamaz, idaresi altında olanlar onu küçümser, düşmanı onu yener. Bazı alimler, bu anlamların [مَالِك] kelimesinde bulunmadığını gerekçe göstererek [مَلِك] kıraatini tercih etmişler.⁶⁹

Bu şekilde tercihler olmakla birlikte iki kıraatin de mütavahir olduğunu, ikisini doğru kabul etmenin zorunlu olduğunu kabul et-

⁶⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîtt*, 1/35; İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î, *Nazmu'd-durar ve tenâsubi'l-âyâti ve's-suver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 1/28.

⁶⁶ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, 1/497.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1,149.

⁶⁸ Yazır, *Hak Dini*, 1/96.

⁶⁹ Kurtubî, 1/141.

mek ve her ikisinin farklı anlamlar ve derinlikler kazandırdığını hatırdan çıkarmamak gerekir.⁷⁰ Mutlak malikiyyet ve mutlak melikiyyet, ikisi de asaleten Rabbu'l-Alemîn'e mahsustur. Çünkü hayatı kendi elinde olmayan beşerin, bu sıfatlarla nitelenmesi, görece, vekalet ve müstaar olduğu aşikârdır.⁷¹

[مَلِكِ يَوْمِ] ifadesinde melik/mâlik kelimesinin yevm (gün) kelimesine izafet edilmesi, Allah'ın ceza günü ve o gündeki maddi ve manevi her şeyin sahibi ve meliki olduğunu gösterir. “Herkes kıyamet gününde O'na yalnız olarak gelir.” (Meryem, 95) ve “Hiç kimsenin hiçbir şeye sahip olmadığı gün... O gün irade ve idare sadece Allah'a aittir.” (İnfîtâr, 95) ayetlerinde de işaret edildiği gibi o gün yegâne mâlik ve melik sadece O'dur ve başka hiçbir varlık hiçbir şeye sahip değildir.⁷²

[مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ] Fatiha suresindeki Allah'ın kemal ve azamet sıfatlarını tamamlayıcı sıfatıdır. Alemlerin rabbı, Rahman ve rahîm sıfatlarından sonra daha büyük bir sıfat olan “hesap gününün sultanı ve sahibi” sıfatı getirilerek Allah'ın herhangi bir kabile tanrısı gibi sınırlı olmadığını ve sadece geçici alemin değil sonsuz alemin tek yetki ve tasarruf sahibi olduğunu ifade etmektedir. Melik kelimesinin *ed-dîn* (ceza) kelimesine izafet edilmesi ve ‘hesap günü’ değil ‘ceza günü’ ifadesinin kullanılması, Allah'ın kulları arasında tam bir adaletle hükmettiğine ve mülkünde en ufak bir zülme bile razı olmayan tam adil bir melik olduğuna işaret etmektedir. Allah isminden Alemlerin Rabbi, Rahman, Rahîm ve ceza günü meliki sıfatlarının gelmesi, Allah'ın hamd ve senâsının gerekliliğini göstermek içindir. Buna göre ifadenin açılımı şöyledir: Neden Allah'a hamd edeceğiz? Çünkü O (c.c.), Alemlerin Rabbi, Rahman, Rahîm ve ceza günü melikidir.⁷³

Hız. Peygamber buyuruyor ki: Allah kıyamet gününde gökleri dürer sonra sağ eline alır ve şöyle buyurur: Gerçek melik benim!

⁷⁰ Samarrâî, *Lemesât*, 35.

⁷¹ Yazır, *Hak Dini*, 1/97.

⁷² Samarrâî, *Lemesât*, 40.

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/177.

Nerede o zalimler, nerede o kibirlenip böbürleneler?! Sonra da yerleri dürüp sol eline alır ve şöyle buyurur: Asıl melik benim! Nerede o zalimler, nerede o kibirlenenler!⁷⁴

Maddi ve manevi alemde, dünya ve ahirette mülkü ve hükümlerini bitmeyen sonsuz melik nere birkaç yıl hüküm süren ve belli bir topluluğa sınırlı bir çerçevede hükmeden dünya melikleri nere?!

Yüce Yaraticının bütün isim ve sıfatlarını kapsayan Allah isminden sonra Rab, Rahman, Rahim ve ceza gününün padişahı/sahibi sıfatlarının getirilmiş olması, hamd eden kişinin, adı Allah olan bir zata hamd etmesi yeterli olmadığını, söz konusu sıfatlara ve özelliklere sahip olan birine hamd ettiğinin farkında olması gerekir. Üstelik burada zikredilen isim ve sıfatlar, O'nu tanıtan ve tarif eden cemel ve kemal sıfatlarının tümü değil sadece öne çıkanlarıdır.

Fatiha suresinin başlangıç bölümü ile sanki Allah Taâlâ kullarına diyor ki: Ey insanlar, eğer mutlak cemel ve kemal arıyorsanız, ben **Allah**'ım, cemel ve kemalin tümü benimdir. Eğer mutlak kudret ve ihsan arıyorsanız, ben **Rabbu'l-Alemîn**'im ve alemlerin sahibi benim. Eğer rahmet arıyorsanız **Rahmân** ve **Rahîm** olan benim, onlar bende var. Eğer korkmak sizin için önemli ise ve ondan etkileniyorsanız, gerçekte korkulması gereken benim, çünkü ben ceza ve hesap gününün yegâne sahibiyim (**mâlik-i yevmi'd-dîn**). Demek tazim ve yüceltmenin bütün sebepleri mutlak manada sadece bende var, öyleyse hak ilah benim.⁷⁵ Burada [يوم] kelimesi, ahiretin gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Saniye, dakika, saat ve günleri gösteren haftalık bir saatin millerinden birisi, devrini tamamlaması, ötekilerin de tamamlayacaklarını gösterdiği gibi dünya da süresini tamamladığında Ahiret mili hareket etmeye başlayacak ve bir sonraki zaman dilimi başlamış olacak.⁷⁶

⁷⁴ Müslim, 2788.

⁷⁵ Yazır, *Hak Dini*, 1/99.

⁷⁶ Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz* (İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1334), 5.

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

[إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]: Ey Rabbimiz, sana ibadet ve itaat etmek için başkasından değil, sadece senden yardım dileriz.⁷⁷

[نَعْبُدُ] *a-b-d*nin kelime anlamı huşu, zillet ve alçalmaktır. Üzerinde yürünüp düzleşen ve bir manada yürüyene boyun eğen yola [طريق معبَّد], sahibine tam olarak itaat eden ve zorluk çıkarmayan deveye de [معبَّد] denir. Aynı şekilde efendisine ve sahibine boyun eğip hiçbir itirazda bulunmayan kişiye de abd denir.⁷⁸ İbadet ise tam bir sevgi, saygı ve yüceltme ile alçalmak, boyun eğmek ve itaat etmek demektir.⁷⁹

[نَسْتَعِينُ] İstiane, yardım talebinde bulunmaktır. Bu talebin temelinde kötülüklerden uzak, iyilik ve nimetlere nail olma arzusu vardır.⁸⁰ Allah'ın yardım ve desteğinin gelmesi için insanın tam bir içtenlikle Allah'a yönelmesi, hayırlı netice için O'na tevekkül etmesi, gerçek manada fayda ve zarar verme gücünün sadece O'na ait olduğunu düşünmesi ve kainattaki sebepler dairesinde elinden geldiğince çaba gösterip çalışması gerekir.⁸¹

İstianenin (yardım talebinin) ibadetle birlikte zikredilmesi, İbadetin Allah'a yaklaşma vesilesi, yardımın ise ihtiyaç olmasıdır. Vesile olmadan ihtiyaç yerine gelemeyeceği için ikisi birlikte zikredildi ve önce vesileye yer verildi.⁸² Yani ibadet olunca yardım da olur.

İbadetin istianeden yani yardım talebinden önce gelmesi, ehem-mühim sıralamasından dolayıdır. Zira amaç Allah'a kulluk ve ibadettir. Yardım talebi ise onun vesilesi ve aracıdır.⁸³

⁷⁷ Taberî, 1/160.

⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 159-160.

⁷⁹ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 172.

⁸⁰ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 177.

⁸¹ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 179.

⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/14.

⁸³Ebu'l-Fidâ' İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm* (Kahire: Dâru Tiba, 1999), 1/135.

Padişahalar ve yüksek makamlardaki şahsiyetlerle yapılan görüşmelerde önce medih ve senada bulunmak daha sonra asıl konuya girmek, Arap kültüründe görüşmenin adabından kabul edilir.⁸⁴ Esasında şekil ve içerik farklı olsa da günümüzde uygulanan devlet protokolü de bu anlayışın daha gelişmiş ve sistemli şeklidir. Bu konu ile ilgili hemen her dilde kitaplar, makaleler, yönetmelikler ve kanunlar mevcuttur. Yapılacak resmi iş ve işlemlerdeki kurallar detaylı bir şekilde belirlenmiştir. İnternette basit bir arama neticesinde bile bu konu ile ilgili derslerin verildiği ve kursların düzenlendiği görülebilir.

Surenin baş kısmında gâib (üçüncü şahıs) kipi kullanılırken [إِيَّاكَ نَعْبُدُ] ayetinden itibaren muhatap (ikinci şahıs) kipine geçildi. Aynı akış devam etseydi [إِيَّاكَ] değil [إِيَّاهُ] denmesi gerekirdi.⁸⁵ Bu değişikliğe Belagat ilminde *iltifat* adı verilir. *İltifat* konuşma sırasında gâib, muhatap ve mütekellim sıygalarından birini bırakıp diğerine geçmek demektir. Bu, konuşmadaki monotonluğu giderip sözü daha etkili hale getirdiği gibi⁸⁶ konuşanın dile olan hakimiyeti ve dildeki gücünü de göstermektedir.⁸⁷

Namaz kılan Allah'a en güzel isim ve sıfatlarıyla hamd ve senada bulunduktan sonra Yüce Rabbine yönelir ve niyazda bulunur. Bu ortam, hitap dilini gerektirdiği gibi dua ve talep de hitap dilini gerektirir. Bu yüzden Mümin, doğrudan Rabbine seslenerek [إِيَّاكَ نَعْبُدُ] (Sadece sana ibadet eder sadece senden yardım dileriz!) cümlesiyle bağlılık ve talebini arz eder.⁸⁸

[إِيَّاكَ نَعْبُدُ] cümlesindeki [كَ] zamirinin mercii, bahsi geçen ve ke-mal sıfatlarına sahip zat yani Allah kelimesidir. Bu zattan ve onun önemli sıfatlarından söz edilince bir bakıma bir tanışma gerçekleşti

⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/177.

⁸⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 1/42.

⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/179.

⁸⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 1/42.

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/179.

ve üçüncü şahıs dilinden ikinci şahıs diline dönüldü.⁸⁹ Ebû Hayyân buradaki iltifatı şu şekilde izah etmektedir: Birini en güzel özellikleriyle saygı ve özlemle zikrettiğinizde o sizin bilinç dünyanızda görünür ve hazır hale gelir. Öyle ki, onu karşınızda hisseder ve kendisiyle konuşmaya başlarsınız⁹⁰ ve şöyle dersiniz: İşte ey bu sıfatlara sahip olan Yüce Zat, sadece sana ibadet eder ve sadece senden yardım dileriz.⁹¹

[إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ] cümlesinde meful olan [إِيَّاكَ]'nin cümle başında yani fiil ve failden önce gelmesi, cümleye hasır (sadece) anlamı kazandırmak içindir.⁹² Buradaki hasır ile müşrikelere tariz⁹³ yapılmaktadır.⁹⁴ Zira Mekke müşrikleri “Biz onlara (putlara) sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.” (Zümer, 3) ayetinde de işaret edildiği gibi şirk inancına sahip idiler ve Allah ile birlikte kendi putlarının da tanrılığına inanıyorlardı. İşte [إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ] ayetinde [إِيَّاكَ] kelimesi fiilden önce getirilmek suretiyle cümleye ‘sadece’ manası eklenince Müşriklerin bu anlayışına tarizde bulunularak tevhide vurgu yapılmaktadır.

[إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ] ayeti iki haberi cümleden oluşmaktadır. Ama yemin ve akit cümlelerinde olduğu gibi bu ayette de bir inşâ manası vardır. Zira burada Allah ile kulları arasında gayet derin ve kapsamlı bir akit ve bir sözleşme yapılmaktadır. Bu akit, büyük bir fitrat kanunu ve sosyal hayat ile çalışma hayatında temel bir prensiptir. Hayatın olduğu her yerde bu kanun geçerlidir.⁹⁵

Burada dikkat çekici olan hususlardan biri, namaz kılan kişinin, tek olduğu halde [أَعْبُدُ] (İbadet ederim) yerine çoğul kipiyle [نَعْبُدُ]

⁸⁹ Nursî, *İşârât*, 30.

⁹⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 1/43.

⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/14.

⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/13.

⁹³ Tariz, mevcut anlam dışında, başka bir manaya işaret etmek demektir. Bu bağlam yardımı ile anlaşılmalıdır. Bedevî Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâgati'l-Arabiyye* (Cidde: Dâru'l-Menâre, 1988), 412.

⁹⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Maâni*, 1/90.

⁹⁵ Yazır, *Hak Dini*, 1/109.

(İbadet ederiz) demesidir. Bu ifade ile mümin, [الحمد لله] cümlesinde varlık alemindeki bütün hamd ve senaları hamd edenlerin adına Allah'a arz ettiği gibi burada da sadece kendi ibadetini değil kainattaki bütün ibadetleri O'na arz etmektedir.⁹⁶

İslam ferdi olmaktan daha çok içtimai bir dindir. Hz. Peygamber'in cemaatle namaza verdiği önem, cami, ezan, zekât, hac ve diğer ibadetlere bakıldığında neredeyse bütün ibadetler toplu olarak eda edilmesi istenmektedir. Bu ibadetlerin tümünde bireyi aşan bir boyut mutlaka vardır. İşte [إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]'deki cem' sıygası İslam'ın bu yönüne işaret etmektedir.⁹⁷

[إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]'deki cem' sıygasına üç grup dahildir. Birincisi insanın vücudundaki bütün organlar ve zerreler. İkincisi tevhid ehli olan bütün müminler. Üçüncüsü kâinattaki bütün varlıklar. Bütün bunlar, bir cemaat gibi fitri işleyişe uyarak hayret ve muhabbetle, Allah'ın kudret ve azametinin önünde secde ve ibadet ederler.⁹⁸

Hangi ibadet ve hangi yardım olduğu belirtilmeden ibadet ve istianenin mutlak bırakılması cümlenin bütün ibadet ve bütün yardım türlerini kapsaması içindir.⁹⁹ Çünkü, mesela “Sana ibadet ederiz.” yerine “Sana namaz kılarız.” olsaydı diğer ibadet türleri, “Senden yardım diliyoruz.” yerine “Senden sağlık diliyoruz.” olsaydı diğer alanlardaki yardımlar kapsama dahil olmaz ve sınırlı bir dua olurdu.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu incelikleri de kapsayacak şekilde ayetin meâlini şu şekilde dile getirir: “Ya Rabb, biz başkasına değil yalnız senin rububiyetini ikrar ve itiraf ederek sadece sana boyun eğeriz ve sadece sana arz-ı zillet ederiz ve ancak sana tâatle huzur ve sekinet buluruz. Çünkü bütün korku ve ümidimizin ilk mercii de son mercii de sadece sensin. Sen korku vermezsen korku yok, sen ümit vermezsen ümit yok, lezzet duyurmadın mı her şey elem, elem

⁹⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 1/42.

⁹⁷ Samarrâî, *Lemesât*, 44.

⁹⁸ Nursî, *İşârâtü'l-İ'caz*, 30.

⁹⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, 1/44.

duyurmadın mı her şey lezzet... Ruh senin mülkün, cisim senin mülkün, bütün vücut senin mülkün.”¹⁰⁰

﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾

Hidayet kelime anlamı itibariyle irşat ve kılavuzluk demektir.¹⁰¹ Hidayetin, yolu göstermek, yola götürmek ve yolun sonuna kadar ulaştırmak gibi dereceleri vardır. Hidayet hayırlı işlerde olur. Kötü işlerde kullanımı, ancak mecaz olarak ya da alay etmek için olur. Hidayet, gayesinde hayır, işleyiş biçiminde zarafet ve kibarlık bulunan bir rehberliktir.¹⁰²

[أَهْدِنَا] fiilinin bazı ayetlerde olduğu gibi cer harfi *ilâ* olmadan kullanılmış olması, hidayet üzere olan ve olmayan herkesi kapsaması içindir. Oysa cer harfli kullanım sadece doğru yolu bilmeyen ve bulmayanlar için geçerlidir. Buna göre hidayet talebi, hidayet üzere olmayan biri için doğru yolu bulma talebi anlamına gelirken, mümin ve doğru yolda olan biri için ise “Allah hidayete erenlerin hidayetini arttırır.” (Muhammed, 17) ayetinde işaret edildiği gibi üzerinde olduğu hak yolu daha çok tanıma ve onda sürekliliği talep etmeyi ifade eder.¹⁰³ Zira kul, hidayet üzere kalabilmek ve hidayette derinleşip kalıcı hale gelebilmek için her zaman ve her durumda Allah’a muhtaçtır. Çünkü Allah izin ve imkân vermeden kul kendisine ne fayda ne de zarar verme gücüne sahiptir. Bu yüzden har an hidayet için Rabbinden yardım dilemesi ve O’na sığınması gerekir.¹⁰⁴

Kişi ve duruma göre hidayet dereceleri farklıdır. Mesela hak yoldan uzakta olan biri için hidayet, bir rehberin kendisine yolu göstermesi ve onu yola iletmesidir. Doğru yol üzere olan biri için hidayet, rehberin o kişiye yol hakkında bilgi vermesi, yoldaki tehli-

¹⁰⁰ Yazır, *Hak Dini*, 1/104-105.

¹⁰¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 1/169.

¹⁰² Yazır, *Hak Dini*, 1/118.

¹⁰³ Samarrâi, *Lemesât*, 49.

¹⁰⁴ Ebu’l-Fidâ’ İsmail İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm* (Kahire: Dâru Tîba, 1999), 1/139.

keler ve zorluklarla ilgili kendisini bilgilendirmesi ve uyarmasıdır.¹⁰⁵ Kendisine yol sorulan kişiler de türlü türlüdür. Birine sorarsın “Yol şurası.” der, başka bir şey bilmez ve söylemez, sadece yola giriş kısmını gösterir. Fakat Allah Taâlâ, yolu göstermekle yetinmez, yolu bütün aşamalarıyla tarif eder, açıklar ve yolun sonuna kadar ulaştırır.¹⁰⁶

“[إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]” ayetinde olduğu gibi neden burada da meful öne alınarak [إِنَّا آتَانَا اهْدِ] denmedi?” şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu şekilde olsa ayetin anlamı “sadece bizi hidayete erdir!” anlamına gelir. Bu ise kişi için bencilce bir dua, diğer insanlar için bir bedduadır. Zira cümlenin açılımı şöyledir: “Allah’ım sadece bizi hidayete erdir, başka hiç kimseye hidayet nasip etme!”¹⁰⁷

Hidayet talebinde de cemi sıygasının kullanılmış olması, [إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ] ayetindeki hikmetleri haiz olmasından dolayıdır. Yukarıda konu ile ilgili bahsi geçen açıklamalar burada da geçerlidir. Ancak [أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ] ayetinde dua sıygası olması hasebiyle farklı bir hikmet daha vardır. O da umumi duanın sadece kişinin kendisi için yaptığı ferdi duadan daha makbul olmasıdır.¹⁰⁸

En büyük, en faydalı ve en hikmetli dua [أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ] duasıdır. Allah doğru yola hidayet edince iyilik yapma ve kötülükten kaçınma konusunda insanı yalnız bırakmaz, ona yardım eder. Böylece bütün iyiliklerin yolu açılmış ve bütün kötülüklerin yolu da kapanmış olur. Günah insanın ayrılmaz bir parçasıdır. O yüzden insanın hidayete her an ihtiyacı vardır. Hidayete olan ihtiyaç yeme ve içmeye olan ihtiyaçtan çok daha fazladır. Bu kadar önemli olduğu içindir ki Allah Taâlâ bu duayı bütün namazlarda her gün defalarca yapmayı emretmiştir. Kendi nefsinin tanıyan, nefsinin kötülüğe olan şiddetli eğilimini ve iyiliğe karşı isteksizliğinin farkında olan,

¹⁰⁵ Samarrâi, *Lemesât*, 51.

¹⁰⁶ Samarrâi, *Lemesât*, 54.

¹⁰⁷ Samarrâi, *Lemesât*, 56.

¹⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 1/219.

bu duanın ne kadar önemli olduğunu bilir.¹⁰⁹ Her anında hidayete muhtaç olan insan [أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ] duasına sığınmak zorundadır. Zira hidayete ermeyen, Fatihanın sonundaki iki durumdan birine maruz kalır: Ya gazaba uğrayanlardan ya da dalalete düşenlerden olur.¹¹⁰

[الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ] Sırat-ı müştakîm, hiçbir eğriliği olmayan düz ve açık yol demektir.¹¹¹ Burada, yol anlamına gelen [سبيل] ya da [طريق] değil de [صراط] kelimesi tercih edilmiştir. Zira [صراط] kelimesi [فعال] veznindedir. Bu vezin kapsayıcılığı ve genişliği ifade eder. Buna göre [صراط], isteyen herkesi içine alan ve kimseyi dışarıda bırakmayan yol demektir. Ama diğer iki kelimenin vezni olan [فعليل] vezninde öyle bir anlam mevcut değildir.¹¹²

Sırat kelimesinin seçilmiş olması, açık, dümdüz, kolay ve geniş oluşuna işaret etmek içindir. Zira Allah dinini, insanları sıkıntıya sokmayacak, zorlamayacak ve şaşırtmayacak şekilde kolay, geniş ve dosdoğru kılmıştır.¹¹³ Sırat kelimesinin [مستقيم] kelimesi ile nitelendirilmesi, bu manayı tekit etmek içindir.¹¹⁴

[الصراط] kelimesinin marife olması, herhangi bir yolun değil, belli bir yola yani Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerin yoluna hidayet edilmesi talep edildiğini gösterir. Zira talep edilen, mutlak ve belirsiz bir şey değil, Allah rızasına ve cennete kavuşturacak yol olan Allah'ın dinidir. O yüzden Sırat kelimesi marife olarak kullanılmıştır.¹¹⁵ “Bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. (Başka) yollara girmeyin. Sonra sizi Onun (Allahın) yolundan ayırır.” (En’âm, 153) ayetinde Allah'ın yolu derken tekil, onun dışındakiler için çoğul ifade kullanılmıştır. Zira hayatta pek çok yol ve din var-

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, 14/320-321.

¹¹⁰ İbn Teymiyye, 14/37.

¹¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/171.

¹¹² Samarrâî, *Lemesât*, 58.

¹¹³ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 217.

¹¹⁴ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 224.

¹¹⁵ İbn Kayyım, *Bedâi'*, 2/410.

dır. İzlenmesi gereken ve hak olan bir tanedir, izlenmemesi gereken ve batıl olan dinler sayılmayacak çokluktadır.

Yanı sıra [الصراط] kelimesindeki marifelik, bu yolun önemli ve üstün olduğuna işaret etmektedir. Bu, “Bana etkili bir ilaç verir misin?” cümlesi ile “Bana etkili ilacı verir misin?” cümlesi arasındaki farka benzer. Birinci cümlede etkili olan herhangi bir ilaç istenirken, ikinci cümlede daha önce tecrübe edilen ve etkili olduğu bilinen belli bir ilaç istenmektedir.¹¹⁶

﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾

[صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ] ifadesindeki *sırât* kelimesi bir önceki ayette geçen *es-sırât* kelimesine bedeldir. Aslında bu iki ayet birleştirilip [اهدنا صراط الذين أنعمت عليهم] (Bizi kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet!) şeklinde tek ayette ifade etme imkanı varken ayrı ayrı ayetlerde ele alınmasının sebebi, tekrar ve vurgu yapmanın yanı sıra “doğru yolun” Müslümanların yolu olduğunu bildirmek içindir. Buradaki fark “Ali iyi bir arkadaştır.” yerine “İyi bir insanla arkadaş olmak istersen Ali ile Arkadaş ol.” cümlelerindeki farka benzer. Birinci cümlede doğrudan sıfat kullanılarak niteleme yapılmışken ikinci cümlede önce sıfat ve özellikten söz edilmiş daha sonra o sıfata sahip olan kişi belirtilmiştir. İki cümlede de Ali'nin iyi bir insan olduğu belirtilmektedir fakat ikinci cümledeki ifade daha açık ve daha vurguludur. Zira orada sade bir şekilde Ali'nin iyiliğinden söz edilmiyor, nerdeyse şu söyleniyor: İyi insan demek, Ali demektir.¹¹⁷ Aynı şekilde bu ayette, insanın en büyük arayış ve talebi olan doğru yoldan söz ediliyor. Burada “Peki bu yol nasıl bir yol, kimin yolu?” sorusu akla gelmektedir. İşte [صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ] (Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yolu) ifadesi bu soruya cevap olark gelmiştir.

Fatiha sûresindeki dua kısmında “Bizi doğru yola hidayet et!” ifadesi ile yetinilmeyip [صراط الذين] ayetindeki *sırât* kelimesi ile bedel

¹¹⁶ Mutayrî, *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*, 232.

¹¹⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/16.

getirilerek açıklama yapılmış olmasının diğer bir hikmeti de nasıl dua yapılacağını öğretmektir. Dua eden kişi, dua sırasında Allah'a olan iman ve bağlılığını hatırlaması ve hissetmesi gerekir. Zira dua ibadet ve kulluğun özüdür. Dua esansında Allah'ın huzurunda olduğunu hissettiği için talebine hamd ve sena ile başlaması gerekir. İşte tam da bu noktada doğru yola erişme ihtiyacı devreye girer. Bir anlamda kul imanını ve Allah'a olan bağlılığını vesile kılarak şunu demiş oluyor: Hak yol doğru olan yoldur ve Allah'ın ikram ve nimetlerine mahsus kıldığı kimselerin yoludur. Mü'min "Bizi doğru yola ilet!" şeklinde niyazda bulunduğu zaman başka gruplar, kendilerinin doğru yol üzere olduklarını iddia edebilir. Ancak mü'min kişi bu duasına "Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna" ifadesini eklediğinde talebi somut hale gelir. Böylece Allah'ın dinini reddeden grupların bu iddiası çürütülmüş olur.¹¹⁸

[أَنْعَمْتَ] fiilinin muzari değil mazi sıygasıyla gelmesi, "Kim Allaha ve peygambere itaat ederse, evet işte bu kimseler Allahın, kendilerine ni'metler verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraber olur. Ne iyi arkadaşlardır bunlar!" (Nisa, 69) ayetiyle geçmişte kendilerine nimet verildiği kesinleşen, tartışma ve şüpheden uzak örnek kişi ve gruplara işaret etmek içindir. Zira muzari fiil olsaydı yani "kendilerine nimet vermekte olduğun ve vereceğin kimselerin yoluna" durumunda bu kesinlik söz konusu olmazdı. Ayrıca muzari fiil olsa Peygamberler buna dahil olmaz, çünkü gelecekte yeni bir peygamber gelme ihtimali kalmamıştır.¹¹⁹

[أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ] ifadesinin [الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ]'de olduğu gibi ism-i meful olarak [الْمُنْعَمِ عَلَيْهِمْ] şeklinde kullanılmamış olmasının farklı sebepleri vardır. Şöyle ki:

- İyilik, merhamet ve ikram fiilleri Kur'an-ı Kerimde meçhul olarak kullanılmaz Allah'a nispet edilerek kullanılır. Cezalandırma

¹¹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi'u'l-Fevâid* (Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid, t.y.) 2/410.

¹¹⁹ Samarrâi, *Lemesât*, 63-64.

gibi hoş karşılanmayan fiiller ise meçhul (edilgen) olarak kullanılır. Bu yüzden burada nimette malum, gazapta meçhul ifade kullanılmıştır.

- Hidayet bir nimettir. Nimet, onu verene şükretmeyi gerektirir. Şükrün birinci basamağı ise nimeti vereni hatırlamak ve zikretmektir. [أَنْعَمْتَ] fiilindeki [عَ] zamiri ile bütün nimetlerin asıl sahibi olan zikredilmiş olmaktadır. Meçhul yapı olsaydı bu incelik söz konusu olmazdı.

- Hidayet nimetinin yegâne sahibi Allah'tır. Ondan başka bu nimeti verecek yoktur. O yüzden nimet, müfred bir yapı ile sadece O'na nisbet edilmiştir. Ancak gazapta durum böyle değil. Gazap ve kızma, Allah'a mahsus değildir. İnsanlar da birbirlerine kızabilirler.

- [الَّذِينَ] kelimesiyle nimete nail olanların gazaba uğrayanlara göre daha açık bir ifade ile atıfta bulunulmuştur. Bu durumda hidayete erenlerden daha çok söz edilmiş, gazaba uğrayanlara ise çok az yer verilmiştir.¹²⁰

İn'am, nimet vermek, nimeti ulaştırmak demektir. Müteaddi olduğu halde [على] cer harfi ile kullanılmış olması, nimet verenin üstünlük ve yüceliğine ve nimetin önemine işaret etmek içindir. Nimet, esasında insanın lezzet alması durumu ve mutlu olma hali demektir fakat zamanla lezzet ve haz durumunu geçip lezzet ve hazza sebep olan şeylere isim olarak kullanılır olmuştur.¹²¹

Doğru yol nimeti en büyük nimettir. Çünkü herhangi bir nimeti elde etmenin yolunu ve yöntemini bilmek, o nimete bir kere değil, daima nail olma imkânı verir. Birisinden on liralık bir yardım istemekle, daima on lira getirecek bir yol ve bir araç istemek arasında kıyası mümkün olmayan bir fark vardır. Yolun en büyüğü, ilahi yardımın yoludur. Bunun en kısası ise müstakim, dosdoğru olanıdır. Bu yola giren, bütün nimetlere nail olur. Nimet yoluna girince, nimetlerin tümü sürekli bir şekilde elde edilir. O yüzden burada

¹²⁰ İbn Kayyım, *Bedâi'*, 2/420-423.

¹²¹ Yazır, *Hak Dini*, 1/124.

herhangi bir nimet değil yol nimeti istenmiştir.¹²²

Kendilerine nimet verilenlerin kimler olduğu konusunda farklı görüşler olsa da ağırlıklı görüş “Kim Allaha ve peygambere itaat ederse, evet işte bu kimseler Allahın, kendilerine ni'metler verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraber olur. Ne iyi arkadaşdır bunlar!” (Nisa, 69) ayetinde bahsi geçen gruplar olduğu yönündedir. Bilindiği gibi Kur'an'ın birinci tefsiri bizatihi kendisidir. Bazı ayetler, bazı ayetleri tefsir eder. Bu prensip dikkate alındığında kendilerine nimet verilenler kimler olduğu sorusuna bu ayetin cevap verdiğini görüyoruz.

Esasında sırat-ı müstakim, tevhid kfilesinin yoludur. Çok eskilere uzanan, imanla diğer milletlerden ayrılan ve inanç bağı dışında başka hiçbir ortak bağı olmayan kfile. Hz. İbrahim ile başlayan millet. İman kfilesinin atası ve hanif dinin ilk mümini. Hz. İbrahim sadece inançta değil hayat hikayesiyle ve yaşadıkları ile de bu kfilenin önderi ve örnek alınması gereken model şahsiyettir. Müslüman geriye baktığında uzun bir geçmişinin, kökü çok derinlere giden bir soyunun ve çağlar boyunca süre gelen örnek ve model bir topluluğun olduğunu görür. Bu uzun tecrübenin kendisinin ve çağdaşlarının tecrübesinden çok daha büyük bir birikime sahip olduğunu keşfeder.¹²³

[غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ] Gazaba uğrayanların ve sapkınların kimler olduğu konusunda müfessirler arasında küçük görüş ayrılıkları olsa da büyük bir ekseriyeti, gazaba uğrayanların Yahudiler, sapkınlar ve dalalette olanların ise Hıristiyanlar olduğu görüşündedirler. İbn Cerir et-Taberî, “Deki: Size Allah yanında ceza bakımından daha kötülerini haber vereyim mi? Onlar Allah'ın kendilerine lanet ettiği, gazaba uğrattığı ve kendilerinden maymunlar, domuzlar ve tağuta tapanlar yarattığı kimselerdir.” (Maide, 60) ayetini ve “Gazaba uğrayanlar Yahudiler, sapkınlar ve dalalette olanlar ise Hıristi-

¹²² Yazır, *Hak Dini*, 1/127.

¹²³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli*, 6/3541.

yanlardır.”¹²⁴ hadisinden hareketle aynı görüşe kaidir.¹²⁵

[غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ] ifadesinin [وَلَا الضَّالِّينَ] de olduğu gibi atıf üslubu ile [لَا الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ] şeklinde gelmemesi, bu bağlama daha çok yakışmaktadır. Zira atıf durumunda sadece nefiy bildirir ve “kendilerine gazap edilenlerin yoluna değil...!” anlamını ifade eder. Ama sıfat olarak kullanılan [غَيْرِ] kelimesinde hem isbat (olumlama) hem de nefiy (olumsuzlama) manası vardır. Yani kendilerine nimet verilenler, nimete nail oldukları gibi gazaptan da korunmuşlardır. Böylelikle [غَيْرِ] kelimesiyle onların nimet ehli oldukları bir kez daha vurgulanmış olmaktadır. Eğer atıf olarak kullanılmış olsaydı bu vurgu olmazdı. Ayrıca [غَيْرِ] kelimesi ile Müslümanlarla Yahudi ve Hıristiyanlar arasındaki farka (mügayeret) atıfta bulunarak bu farklılığın farkında olunmasına işaret edilmektedir.¹²⁶

[صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ] ifadesiyle bedel kullanılması, metne şöyle bir bağlam kazandırmaktadır: “Bu yola gireceğiz de acaba ilk defa biz mi kullanacağız yoksa daha önce birileri bu yolu denedi mi?” sorusu akla gelir. Sanki birine bir yolu tarif ediyorsun ama o yoldan sapmaması ve yanlış yollara düşmesi için “Daha önce de bu yolu kullanan ve menzile güvenli bir şekilde ulaşanlar oldu.” diyerek te’kid ve vurguda bulunuyorsun. Bu vurguyu duyan kişi, güvenle o yolda yürümeye başlar. Zira insan, tabiatı gereği örnek almaya ve tecrübelerden yararlanmaya meyillidir.¹²⁷

[غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ] ayetinde atıf *vâu* ile yetinme imkânı varken [غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَالضَّالِّينَ] neden onunla birlikte [لَا] da kullanıldı? Bunun birkaç faydası vardır:

- [غَيْرِ] kelimesindeki nefiyi tekit etmek.

¹²⁴ Tirmizî, “Ebvâbu Tefsiri'l-Kur'an”, 44 (No: 2953).

¹²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/185.

¹²⁶ İbn Kayyım, *Bedâi'*, 2/429.

¹²⁷ İbn Kayyım, *Bedâi'*, 2/435.

- Dini farklılığın sadece Müslümanlarla Ehl-i kitap arasında değil kendi aralarında da farklılık bulunduğuna işaret etmek.

- [الضَّالِّينَ] kelimesinin [الْمَغْضُوبِ] kelimesinin sıfatı olduğu vehmini ortadan kaldırıp her biri ile farklı bir dini grubun kastedildiğine işaret etmek için. Yoksa şu ihtimal söz konusu olabilir: Bunlar gazap ve dalalet içinde olan tek gruptur.¹²⁸ Yani burada [و] kullanılmıyaydı “Bizi kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna hidayet et, gazaba uğrayan sapkınların yoluna değil.” şeklinde anlam muhtemel hale gelirdi. Oysa burada beri ve uzak kalınmak istenen tek bir grup değil iki gruptur: Gazaba uğrayanlar ve sapkınlık içinde olanlar.¹²⁹

Taberi buradan şu sonucu çıkarmıştır: Allah kime nimet verir de hak dine hidayet ederse, onu kendi gazabından ve dinî sapkınlıktan kurtarır.¹³⁰

Gazaba uğrayanlar [الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ] ifadesinin ism-i meful dolayısıyla da edilgen olarak gelmesi, umum manası vermek içindir. Yani hem Allah'ın hem de diğer varlıkların gazabına uğrayanlar kastedilmektedir. Ama eğer [انْعَمْتَ]’de üslupla devam etseydi sadece Allah'ın gazabına uğrayanlar kastedilmiş olurdu.¹³¹ Burada başka bir incelik daha var o da makam ve bağlamın rahmet ve nimet makamı olması gazap makamı olmamasıdır. Surenin başından itibaren besmeledeki dahil dört kez rahmet sıfatları zikredildi daha sonra nimetten söz edildi. Gazabı Allah'a nisbet etmek, bu bağlama yakışmaz.¹³²

[الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ] ifadesinin [الضَّالِّينَ] kelimesinden önce gelmesi, yani sapkınlardan önce gazaba uğrayanlardan söz edilmesinin farklı hikmetleri vardır:

Önce sapkınlıkta daha ileri olanlar daha sonra da daha hafif olanlar şeklinde bir sıralama kullanılmış. Gazaba uğrayanlar hakkı

¹²⁸ İbn Kayyım, *Bedâi'*, 2/443-444.

¹²⁹ Samarrâi, *Lemesât*, 68.

¹³⁰ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 181.

¹³¹ Samarrâi, *Lemesât*, 1/66.

¹³² Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîtt*, 1/53.

bildikleri halde sapmış olanlardır. Zira Allah kendisine vahiy ve mesaj göndermediği kimseleri cezalandırmaz. Oysa sapkınlık içinde olanlar için böyle bir kesinlik yoktur, bilmeden yanlış yoldadır ve kendisine mesaj gittiğinde belki de hak yola dönecektir.¹³³

[الضَّالِّينَ] kelimesinin sonda gelmesinin diğer bir sebebi ise seci ve kafiyledir. [أَلْفُضُوبِ عَلَيمٍ] sonda gelseydi [العالمين] [يوم الدين] ve [نستعين] kelimeleri ile seci bakımında uyumlu olmazdı. Yukarıda geçtiği gibi gazaba uğrayanlar Yahudiler, dalalette olanlar ise Hıristiyanlardır. Zaman olarak daha önce, İslam'a düşmanlık bakımından daha ileri oldukları için onları nitelendiren sıfat da daha önce gelmiştir.¹³⁴

Dalâlet, hidayet kelimesinin zıddı olup kasten ya da yanlışlıkla doğru yoldan sapmak demektir. Aslında bildiğimiz maddî yoldan sapmaktır fakat daha sonra manevi ve fikrî sapmalar için kullanılır olmuştur.¹³⁵

Fatiha suresine bir bütün olarak bakıldığında Allah Taâla'ya ait beş isim/sıfattan ve kula ait beş özellik ve ihtiyaçtan söz edildiği görülür. Allah'a ait isim ve sıfatlar: Allah, er-Rab, er-Rahman, er-Rahîm, el-Mâlik. Kula ait ihtiyaç ve özellikler: Kulluk, yardım dileme, hidayet talebi, doğru yol arayışı ve nimet isteme. İnsanın bu ihtiyaçlarını karşılayacak olan, geçen isim ve sıfatlarıdır. Bir anlamda Fatiha'yı okuyan kul şunu demiş oluyor: Sadece sana ibadet ve kulluk yaparız çünkü sen Allah'sın. Sadece senden yardım dileriz çünkü sen er-Rab'sın. Hidayet istiyoruz çünkü sen er-Rahman'sın. İstikamet istiyoruz çünkü sen er-Rahîm'sin. Cömertlik ve nimetlerinden istiyoruz çünkü sen ceza gününün mâlik ve meliksin.¹³⁶

¹³³ Samarrâi, *Lemesât*, 69.

¹³⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîtt*, 1/53.

¹³⁵ Yazır, *Hak Dini*, 1/130.

¹³⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 1/241.

Sonuç

Mesajlarıyla bütün insanlığa hitap eden Kur'an-ı Kerim, anlam derinliği ve üslubu bakımından da Arapçanın birinci başvuru kaynağıdır. Bu özellik, Kur'an'ın tümü için geçerli olmakla birlikte bazı sure ve bölümleri, dil ve belagat yönünden diğer bölümlerinden derece bakımından daha göz kamaştırıcı ve daha etkilidir. Fatiha suresi, İhlas suresi ve Ayetu'l-kürsî bunlardan bazılarıdır.

Yedi ayetten oluşan Fatiha suresi, altı bin küsür ayetten oluşan Kur'an'ın özeti niteliğindedir. Kur'an'daki temel mesajlar ve ana konular Fatiha suresinde de mücmel bir şekilde dercedilmiştir. Bu yüzdendir ki Kur'an ve Sünnet'te Fatiha suresinin önem ve faziletinden vurguyla bahsedilmiştir. Fatiha suresine pek çok isim verilmiş olması, bu vurgu ve önemin bir neticesi olsa gerektir.

Namazın rükünlerinden olan Fatiha suresi, Rabbi ile olan buluşmasında kulun meramını ifade edebilen ve o makama yakışan en güzel sözlerdir. Hamd ve sena ile namazına başlayan kul, Allah'ın en önemli isim ve sıfatlarını zikrederek nasıl bir Rabbe iman ettiğini ve O'nu tanıdığını ifade etmiş olur. Rabbine karşı konumunu bu şekilde belirledikten sonra da en büyük ihtiyacı olan *sırat-ı mustakime* hidayet talebinde bulunur. Bu talebinde bulunurken kimlerle beraber olmak ve kimlerden de uzak kalmak istediğini dile getirerek niyazını daha somut hale getirir.

Böyle bir fonksiyona sahip olduğu için Fatiha suresi, çok kısa tutulmuş, kelime ve cümleleri titizlikle seçilmiş ve dizilmiştir. Her bir kelimesinde derin manalar olduğu gibi bu kelimelerin dizilişinde ve aralarındaki münasebbette de sözü edilen kul-rab ilişkisine hizmet eden müthiş incelikler vardır.

Bu özelliğinden olacak ki müfessirler, Fatiha suresine özel ilgi duymuş ve tefsir kitaplarında ona ayrıcalıklı bir yer vermişlerdir. Tefsir kitaplarının yanısıra Fatiha suresi, pek çok müstakil esere de konu olmuştur.

Kaynakça

- Âlûsî, Şihâbuddin. *Rûhu'l-Maânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Bedevî, Tabâne. *Mu'cemu'l-Belâgati'l-Arabiyye*. Cidde: Dâru'l-Menâre, 1988.
- Beğevî, Ebû Muhammed el-Hüseyn. *Maâlimu't-Tenzîl*. Riyad: Dâru't-taybe li'n-neşr, 1997.
- Beydavî, Nâsıruddîn Ebû Said. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru İhayai't-Turâsi'l-Arabî, 1418.
- Bikâ'î, İbrahim b. Ömer. *Nazmu'd-Durar ve Tenâsubu'l-Ayâti ve's-Suver*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 2001.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Bedâi'u'l-Fevâid*. Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Beyrut: Dâr'l-Hilâl, 1410.
- Dahhâm, M. Tevfik - Es'ad, Adnan. "Belâgatu Tenâsubi'l-Elfaz ve'l-Maânî fi'l-Âyâti's-Sebi'l-Mesânî". *Mecelletu Abhâs Kulliyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye* 12/4, (2013).
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420.
- Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhayai't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Habenneke, Abdurrahman. *el-Belagâtu'l-Arabiyye*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- İsfahânî, er-Râgıb. *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfahânî*. Tanta: Câmiatu Tanta, 1999.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: Dâru Tunis li'n-Neşr, 1984.

- İbn Atiyye, Abdülhak. *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1422.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Kahire: Dâru Tîba, 1999.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zülâli'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2003.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'camu'l-Mustalahâti'l-Belâgiyye*. Beyrut: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Mevsûât, 2006.
- Mutayrî, Abdülaziz b. Dâhil. *Tefsîru Sureti'l-Fatiha*. Mahedu Âfâki't-Teysîr, 1438.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Muslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1955-56.
- Nursi, Said. *İşârâtu'l-İcâz*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1334.
- Nursi, Said. *Mektubat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 204.
- Samarrâi, Fadıl b. Sâlih. *Lemesât Beyâniyye fî Nusûs mine't-Tenzîl*. Amman: Daru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sunenu't-Tirmizî*. nşr. A. Muhammed Şakir. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali. *et-Tefsîru'l-Besît*. Riyad: Câmiatu Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî. 1407.

An Analysis of the Sūra al-Fātiḥa in terms of Language and Rhetoric

Summary

Some chapters and surahs of the Qur'ān are more remarkable and more effective than others. sūra al-Fātiḥa, sūra al-ikhhlāṣ and āyāt al-kursiyy are some of them. The importance and value of sūra al-Fātiḥa are emphasized in both the Qur'ān and aḥādīth.

The sūra al-Fātiḥa, which has seven verses, was revealed during the Meccan period. Since it is the first surah of the Qur'ān, it was named Fatiha, which means opening and beginning. Apart from this name, the surah also has other names such as Ummu'l-Kitāb, al-Seb'ul-Mesānī, al-Vāfiyya, al-Kāfiyya and al-Shāfi'ī.

The main gate and pretext of the Qur'ān is the sūra al-Fātiḥa. When we open the Mushaf, we first encounter sūra al-Fātiḥa. The Qur'ān is a magnificent work beyond time and space, and sūra al-Fātiḥa, which is its main door, is its most magnificent part in a way worthy of it. The sublime meanings available in the Qur'ān are present in the chapter of Fatiha as a core.

When we look at sūra al-Fātiḥa as a whole, it is seen that five names/attributes belonging to Allāh Ta'ala and five characteristics and needs of the servant are mentioned. These names and attributes of Allāh are as follows: Allāh, al-Rab, al-Raḥmān, al-Raḥīm, al-Malik. The needs and characteristics of the servant are as follows: Worship, asking for help, seeking guidance, seeking the right path and asking for blessings. It is the aforementioned names and attributes of Allāh that fully and truly respond to these human needs.

The condition for asking someone for something is to first know what they want, then present what they really need, and then do the things that must be fulfilled in order to get it. This is what sūra al-Fātiḥa does. It teaches a believer how to address Allāh, what to ask from Him, and with what manners to ask for what he wants. Accordingly, the real prayer is not to dream and desire the blessing,

but to enter the right way to reach that blessing and to persevere on that path. Sūra al-Fātiḥa is a clear motto for believers and teaches the importance of guidance and worship and the method of obtaining eternal blessings with a correct formula. The believer who reads the surah, after expressing and acknowledging that he is a servant of Allāh, calls out to Him directly, without any intermediary between him and his creator. He seeks guidance and help from Allāh in order not to fall into the position of those who have incurred wrath, surprise and deviance, while following the footsteps of the good ones who have received divine favor on the path of truthfulness and honesty that leads to eternal bliss and endless blessings.

When Allāh guides you to the right path, He does not leave people alone in doing good and avoiding evil, He helps them. Thus, the path of all good deeds is opened and the path of all evil is closed. Sin is an integral part of man. That's why people need guidance at all times. The need for guidance is much greater than the need for food and drink. Because it is so important, Allāh Ta'ala has ordered to make the request for guidance repeatedly in all prayers every day.

The sūra al-Fātiḥa, which is also considered as a kind of contract and agreement between God and the servant, reveals the nature of God-human relationship and teaches which rules should be maintained. He also emphasizes that the relationship in question will not be achieved unilaterally by the effort of the servant, but by the guidance and help of Allāh. The first half of the sūra expresses the servant's praise to Allāh, and the second half expresses his wishes from Allāh.

Keywords: sūra al-Fātiḥa, language, rhetoric, exegesis, prayer, awe.